Przystanek historia

https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/zbrodnie-niemieckie/73424,Zlikwidowac-czy-wynarodowic-Niemiecki-i-sowiecki-program-walki-z-narodem-polskim.html

Otwarcie wystawy „Ściany totalitaryzmów. Polska 1939–1945” – Warszawa, 22 sierpnia 2019 (Fot. Marcin Jurkiewicz/IPN)

ARTYKUŁ

Zlikwidować czy wynarodowić? Niemiecki i sowiecki program walki z narodem polskim

OKRES HISTORYCZNY

(1939-1945) II wojna światowa

Autor: MACIEJ MAZURKIEWICZ 03.09.2020

Charakterystyka niemieckich i sowieckich zbrodni na Polakach obejmuje zagadnienia dotyczące celów, metod i skali realizacji antypolskiej polityki w

latach II wojny światowej.

Pomaga w tym porównanie działalności władz III Rzeszy i ZSRS oraz osadzenie schematu ich postępowania względem Polaków w kontekście innych zastosowanych modeli okupacji. Nie bez znaczenia pozostaje porównanie postępowania okupantów z sytuacją polskiej mniejszości zamieszkującej przed 1939 r. na terytorium sowieckim, niemieckim i gdańskim.

Zamiarów władz okupacyjnych względem narodu polskiego można domniemywać na podstawie faktów, a także dzięki pozostawionym dokumentom. Przede wszystkim okupanci swoiście zdefiniowali pojęcie Polaków na potrzeby zbrodniczej polityki. Zastosowano wewnętrzne podziały tej kategorii, które z uwzględnieniem specyfikacji obszaru zamieszkania decydowały o różnorodności podejścia do poszczególnych grup Polaków.

Działania niemieckie a sowieckie

Władze niemieckie w pierwszej kolejności eliminowały polskie elity. Z racji braku możliwości całkowitej i bezzwłocznej eksterminacji Polaków, wyodrębniono społeczności mające mniejszy potencjał narodowotwórczy. Stopniując zagrożenie, wybierano adekwatne i dostępne w danych warunkach sposoby obniżania liczebności polskiej populacji i pomniejszania zdolności jej odtwarzania się. Wytrwale niszczono wszelkie przejawy ruchu oporu. Pozostałą część narodu polskiego zamierzano wytępić przez niewolniczą pracę i stworzenie warunków życia obliczonych na wysoką śmiertelność. Symboliczna grupa Polaków miała zostać poddana germanizacji wskutek pozytywnej selekcji rasowej.

Władze niemieckie w pierwszej kolejności eliminowały polskie elity. Z racji braku możliwości całkowitej i bezzwłocznej eksterminacji Polaków, wyodrębniono społeczności mające mniejszy potencjał narodowotwórczy.

Podobne ambicje likwidacji polskich elit reprezentowali Sowieci, choć ich postępowanie przewidywało inne metody. Zamiast eksterminacji bezpośredniej, za wyjątkiem takich zbrodni jak katyńska (1940 r.), opierano się raczej na wykorzenianiu polskiej świadomości narodowej i narzuceniu sowieckiego wzorca. Tego typu założenia dotyczyły również części polskich elit, których przedstawicielom proponowano współpracę[1]. Istotnym celem sowieckiej polityki depolonizacji stało się przerwanie związku ludności polskiej z zamieszkanej przez nią ziemią. Rozbicie skutecznie wpływało na zmniejszenie zdolności narodowotwórczych i obronnych polskiej wspólnoty. Takiej działalności na szeroką skalę siłą rzeczy nie mogły podjąć Niemcy. Obrazowe i uogólniające podsumowanie zamiarów okupantów można przedstawić jako sytuację z gabinetu lekarskiego, w którym lekarz po zdiagnozowaniu pacjenta zaproponował remedium. Okazało się, że chory cierpi na polskość, niemiecki lekarz zaaplikował uśmiercenie, sowiecki – radykalną terapię.

Agresja na Polskę we wrześniu 1939 r. Fot. z książki M. Korkucia *Walcząca Rzeczpospolita 1939–1945*, ys. Tomasz Ginter

Okupacja terytorium RP w latach 1939–1941. Fot. z książki M. Korkucia *Walcząca Rzeczpospolita 1939–1945*, rys. Tomasz Ginter

Okupacja terytorium RP w latach 1941-1944. Fot. z książki M. Korkucia *Walcząca Rzeczpospolita 1939–1945*, rys. Tomasz Ginter

Likwidacja państwa, niszczenie narodu

Podstawą do rozpoczęcia walki z Polakami stał się podbój narodowej struktury organizacyjnej, którą stanowiło państwo polskie. Jego uzgodniona likwidacja i działania wojenne pozwoliły władzom niemieckim na fizyczną eksterminację polskich elit (głównie jesienią 1939 r., potem wiosną i latem 1940 r.). Pozostałą część ludności polskiej, prześladowano, tworząc warunki mające zdegenerować i zmniejszyć polską populację w możliwie najkrótszym czasie, aż do jej całkowitego fizycznego zaniku. Niewielką liczbę Polaków planowano skutecznie zniemczyć. Państwo sowieckie z opóźnieniem, w stosunku do narodowych socjalistów, rozpoczęło akcję mordowania polskich wojskowych (w tym elit cywilnych) w Katyniu i innych miejscach internowania (wiosną 1940 r.). Wielu Polaków jako rzekomych więźniów politycznych osadzono w łagrach. W latach 1940-1941 przeprowadzono cztery masowe deportacje ludności polskiej. Ci, którzy przeżyli transport, zmagali się z trudnymi warunkami środowiskowymi i poddawani byli represjom. Polaków objęły programy inżynierii społecznej realizowane w ZSRS, takie jak wynaradawianie, ateizacja, kolektywizacja wsi czy rozkułaczanie. Pogardzano czy niszczono[2] polskie dziedzictwo narodowe, często jednak adaptując je na swoje potrzeby. Pozyskany obszar polski włączono do Sowietów, zaś Wileńszczyznę przekazano Litwie.

> Władze niemieckie i gdańskie stosowały wobec Polonii różnego rodzaju represje, stopniowo ograniczając polskim obywatelom Rzeszy ich prawa i paraliżując ich działalność. Inaczej traktowano polską grupę narodową w ZSRS.

Okupanci doprowadzili do zerwania więzi obywatelskiej pomiędzy Polakami a państwem polskim, czyniąc ich poddanymi Niemiec lub obywatelami ZSRS. Mimo brutalnej działalności reżimów wobec Polaków należy dostrzegać różnice między niemieckim niewolnictwem a trudnym położeniem sowieckiego obywatela wynikającym z jego polskiej przynależności narodowej.

Problem skali

W porównaniu zrealizowanych i prognozowanych przez III Rzeszę i ZSRS wobec Polaków okrucieństw pojawia się problem skali. Władze niemieckie zamierzały urzeczywistnić swój program wyniszczenia narodu polskiego w zasadzie jak najszybciej. Po zakończeniu eksterminacji Żydów podobny los najpewniej spotkałby Polaków. Zwieńczeniem antypolskiej polityki III Rzeszy byłoby zniszczenie narodu polskiego i wszelkich jego kulturowych przejawów. Założenia programu sowieckiego nie zakładały fizycznej eksterminacji Polaków na masową skalę, skupiono się na ich wynarodowieniu. Plan został obliczony na długi okres czasu. Trudno wyrokować o powodzeniu sowieckiej strategii, gdyż znaczna część Polaków w ZSRS była jednak w stanie zachować swoją świadomość narodową (części umożliwiono tzw. repatriację). Rozmiary niemieckiej i sowieckiej koncepcji wyniszczenia narodu polskiego znacznie różniły się między sobą. Brak oporu wobec narzuconego wzorca sowieckiego pozwalał Polakom przetrwać w ZSRS, choćby jako obywatelom drugiej kategorii, zaś jawna akceptacja reżimu umożliwiała nawet awanse społeczne i zawodowe. Takiej ewentualności nie przewidywano w Niemczech: sprowadzeni do roli niewolników Polacy z czasem musieli wymrzeć (wąskie grono próbowano germanizować).

Modele okupacji

Warto przyjrzeć się modelom okupacji, które władze III Rzeszy i ZSRS stosowały w innych okupowanych krajach i jak definiowały swoje postępowanie wobec miejscowej ludności, co nada porównaniu szerszego kontekstu. Czesław Madajczyk słusznie wskazał sześć modeli okupacji, praktykowanych przez państwo niemieckie. Publikując przed 1989 r., polski historyk ograniczył swoje rozważania tylko do III Rzeszy. Posługując się jego typologią, nie sposób jednoznacznie określić sowiecki schemat okupacyjny. W pewnej mierze cechował go „ludobójczy typ”, z drugiej strony postępowanie Sowietów wobec Polaków nacechowane było pewną ostrożnością. Powołanie Polski komunistycznej i śmierć Stalina wpłynęły pozytywnie na położenie także polskiej mniejszości w ZSRS. Dla porównania, niemieckie plany i działania nie przewidywały podobnego scenariusza utworzenia choćby zależnego państwa polskiego.

***

Zamierzając do podsumowania, nie sposób pominąć kwestii funkcjonowania oraz statusu mniejszości polskiej w ZSRS i III Rzeszy przed wybuchem II wojny światowej. Władze niemieckie i gdańskie stosowały wobec Polonii różnego rodzaju represje, stopniowo ograniczając polskim obywatelom Rzeszy ich prawa i paraliżując ich działalność. Inaczej traktowano polską grupę narodową w ZSRS. Powołano Polskie Rejony Narodowe w Ukraińskiej SRS (tzw. Marchlewszczyznę) i w Białoruskiej SRS (tzw. Dzierżyńszczyznę), co świadczyło o propagandowej przychylności państwa sowieckiego wobec Polaków. W okresie wielkiego terroru (1934-1939) wzmożono represje wobec różnych grup narodowościowych. W latach 1937-1938 przeprowadzono operację polską NKWD (analogicznie wobec sowieckich Niemców). Znaczne grupy ludności deportowano (Koreańczyków i Kozaków) czy morzono głodem (Ukraińców, Kazachów). Zbliżone postępowanie państwa sowieckiego wobec innych grup narodowych nie umniejsza jednak strat poniesionych przez Polaków.

II wojna światowa i okupacja ziem polskich spotęgowały realizację zbrodniczych zamierzeń władz sowieckich i niemieckich wobec Polaków. O ile III Rzesza dążyła przede wszystkim do fizycznej eksterminacji narodu polskiego, o tyle polityka ZSRS miała na celu raczej pozbawienie Polaków ich narodowej świadomości. Blisko półwiecze sowieckiej dominacji w Polsce spowodowało liczne trudności życia narodowego, lecz po przełomie 1989 r. możliwym stało się odrodzenie. Czy takie same lub zbliżone rezultaty przyniosłaby trwająca odpowiednio długo okupacja niemiecka? Choć może wyda się to niepopularne, ale czy w tej sytuacji sowieckie panowanie w Polsce nie stanowiło „wyzwolenia" od programu całkowitej eksterminacji narodu polskiego realizowanego przez III Rzeszę?

---

[1] Kazimierz Bartel, pięciokrotny premier Polski, w trakcie okupacji sowieckiej kontynuował wykłady na Politechnice Lwowskiej. Zaproszono go do Moskwy, być może proponując mu utworzenie polskiego rządu. Wskutek inwazji niemieckiej na ZSRS Bartla niemal natychmiast aresztowano, aby po krótkim pobycie w więzieniu, rozstrzelać.

[2] Przykładowo: o ile Niemcy w 1940 r. wysadzili i pocięli palnikami warszawski pomnik Fryderyka Chopina, to we Lwowie (do dziś) stoi nietknięta kolumna Adama Mickiewicza.

COFNIJ SIĘ